

تقدیر و تشکر

بر خود فرض می‌دانم که خداوند علیم و متعال را به واسطه تفضل عظیم بهره‌وری از فیض وجود و تنعم از خوان دانش سپاس گزارم و آستان بوس کلیه استادان دانشمندی باشم که عنایت برخورداری از محضر ایشان در طول سالها، از اوان طفولیت تا عصر گاهان عمر بر من ارزانی شد. بی‌شک گرانبهارترین ساعات عمر، اوقاتی است که متعلم دست نیاز بر زانوی ادب در پیشگاه فرهیختگان و بینش‌مندان می‌نهد و اسرار حیات را به مدد نور خرد می‌کاود و مرزهای دانایی را به رهوار تلاش می‌پوید.

درد و سپاس خالصانه تقدیم حضور استاد ارجمند، سرکار خانم دکتر شقاقی که نه فقط در انجام این پژوهش بلکه در کشش و جذب درک بدایع و ظرایف زبانی و چشش حلاوت این حوزه علمی خود را مدیون روح بلند و ارشادهای عالمانه و سعه صدر ذاتی ایشان می‌دانم. نیز از محضر سرکار خانم دکتر مدرسی قوامی که همواره دانشجویان از مشاوره‌های بخردانه و توجهات مشفقانه و تواضع علمی زایدالوصف ایشان مستفیض بوده و هستند قلباً سپاسگزارم. از درگاه یگانه عالم برای ایشان و دیگر استادان فرهیخته گروه معظّم زبانشناسی دانشگاه علامه طباطبائی به ویژه مدیر گروه محترم جناب آقای دکتر دبیرمقدم، این اسوه اخلاق علمی، سلامت و سرافرازی و توفیق روز افزون مسئلت دارم.

چکیده فارسی

زبان آموزی فرایندی پیچیده است که در آن برخی مؤلفه‌ها به صورت مستقیم و پاره‌ای دیگر به صورت غیر مستقیم به زبان آموز انتقال و آموزش داده می‌شود. در این فرایند، الفبا، واژگان و معانی آنها و قواعد دستوری به صورت مستقیم و فرهنگ و بسیاری از ابعاد متعدد و متنوع آن به صورت غیر مستقیم به زبان آموز آموخته می‌شود. آشنایی و اشراف هر چه بیشتر زبان آموز بر فرهنگ زبان دوم یا خارجی علاوه بر تسهیل روند زبان آموزی موجب درک مناسب‌تر، دقیق‌تر و صحیح‌تری از کنشها و واکنشهای زبانی و غیر زبانی و رفع بسیاری سوء تفاهمهای احتمالی در درک مفاهیم می‌شود.

در این رساله به بررسی دو مؤلفه فرهنگی «زن» و «خانواده» در کتب درسی آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان پرداخته می‌شود.

کتب درسی فارسی آموزی و متون مندرج در آنها تجلیگاه نگاه جامعه ایران به زن و خانواده به عنوان بخشی لاینفک از فرهنگ است و ارزیابی و توصیف جایگاه این دو مؤلفه فرهنگی در برخی کتب درسی بیانگر نگاه جنسیتی و تبعیض آمیز به زن و نگرش سطحی و کاملاً سنتی به مقوله خانواده است؛ یعنی جایگاه زن امروز ایرانی با قابلیتها و توانمندیهای غیر قابل انکار به عنوان نیمی از پیکره جامعه پویا و فعال و نیز کارکردهای خانواده سالم و اصیل ایرانی که همواره کانون عاطفه و صمیمیت و همیاری و احترام بوده است، در آنها به روشنی و دقت، توصیف و بازنمایی نشده است.

در این پژوهش که حاصل بررسی دو نمونه از کتب درسی فارسی آموزی به خارجیان مشتمل بر سه مجلد است بین جایگاه زنان و مردان از حیث نقشهای اجتماعی و مشاغل، محوریت و مرکزیت در معرفی، شمار واژگان و القاب وابسته به جنسیت، صفات مثبت و منفی منسوب به جنس، اولویت و تقدم در ترکیبات عطفی و باهمایی اسامی و شمار مشاهیر مقایسه صورت پذیرفته و در غالب موارد جایگاه زنان ضعیف‌تر، محدودتر، کم اهمیت و فرعی توصیف و ارزیابی می‌شود.

در ارزیابی جایگاه خانواده در کتب یاد شده، مواردی همچون انواع خانواده، نسب خانوادگی، کهنسالان، مناسبات و ارزشهای خانوادگی، اقتصاد، تغذیه، ساختار، چیدمان و شمار اعضای خانواده و گفتمان اعضای خانواده مورد توجه و بررسی قرار گرفته است.

حاصل این بخش از پژوهش نیز وجود شکاف و تفاوت میان عینیت قابل مشاهده در غالب خانواده‌های اجتماع شهرنشین ایران (قابل عرضه به زبان آموزان خارجی) و آنچه در کتب فارسی آموزی بازنمایی شده را تأیید و اثبات می‌نماید که با توجه به جایگاه والا و ارزشمند زن و خانواده در فرهنگ ایران اسلامی ضرورت اصلاح پس زمینه‌های فرهنگی کتب فارسی آموزی به خارجیان را بیش از پیش تقویت می‌نماید.

کلید واژه‌ها: کتب آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان، فرهنگ، زن، خانواده

۱ - مقدمه

- ۱-۱- بیان موضوع و اهمیت تحقیق ۲
- ۲-۱- اهداف تحقیق ۵
- ۳-۱- پرسش ها و فرضیه ها ۷
- ۴-۱- تعریف و توصیف مفاهیم و اصطلاحات ۸
- ۵-۱- معرفی عوامل دخیل در موضوع ۹
- ۶-۱- ساختار تحقیق ۱۰
- ۷-۱- روش شناسی ۱۱
- ۱-۷-۱- روش تحقیق ۱۱
- ۲-۷-۱- جامعه آماری ۱۱
- ۳-۷-۱- ابزار تحقیق ۱۱
- ۴-۷-۱- روش گردآوری اطلاعات ۱۲
- ۵-۷-۱- محدودیتها و مشکلات تحقیق ۱۲

۲- پیشینه تحقیق

- ۱-۲- پیشینه مطالعات محققان غیر ایرانی در مورد رابطه فرهنگ و زبان ۱۶
- ۲-۲- پیشینه مطالعات محققان ایرانی در مورد رابطه فرهنگ و زبان ۱۹
- ۳- ۲- پیشینه مطالعات محققان غیر ایرانی در مورد ارتباط زن و خانواده با مقوله زبان و آموزش آن ۲۲
- ۴-۲- پیشینه مطالعات محققان ایرانی در مورد ارتباط زن و خانواده با مقوله زبان و آموزش آن ۲۴

۳- مبانی نظری

- ۱-۳- معنی واژه فرهنگ و مفاهیم و تعابیر و کاربردهای مختلف آن ۳۰

۳۵	۲-۳- ویژگیهای فرهنگ
۳۷	۳-۳- انواع فرهنگ
۳۸	۴-۳- اجزا/ساخت فرهنگ
۳۸	۵-۳- سطوح فرهنگ
۳۹	۶-۳- تغییرات فرهنگی
۴۰	۷-۳- رابطه فرهنگها
۴۲	۸-۳- دوام فرهنگ
۴۲	۹-۳- الگوی فرهنگی
۴۳	۱۰-۳- کلیشه های فرهنگی
۴۳	۱۱-۳- ضربه فرهنگی
۴۴	۱۲-۳- تفاوتهای فرهنگی
۴۵	۱۳-۳- فرهنگ و تمدن
۴۶	۱۴-۳- فرهنگ و ادبیات و هنر
۴۷	۱۵-۳- فرهنگ و اساطیر
۴۸	۱۶-۳- فرهنگ و فولکلور
۴۹	۱۷-۳- فرهنگ و ایدئولوژی
۴۹	۱۸-۳- فرهنگ و تاریخ
۴۹	۱۹-۳- رابطه فرهنگ با مردم شناسی و انسان شناسی
۵۰	۲۰-۳- فرهنگ و زبان
۵۱	۲۱-۳- فرهنگ و آموزش
۵۴	۲۲-۳- فرهنگ و آموزش زبان
۵۶	۲۳-۳- فرهنگ و آموزش زبان به غیر فارسی زبانان
	۴- تحلیل داده ها

- ۶۰ ۴-۱- زن در کتب آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان
- ۶۱ ۴-۱-۱- مشاغل و نقش اجتماعی زنان در کتب فارسی آموزشی
- ۶۹ ۴-۱-۲- مرکزیت مردان در نسب و معرفی زنان
- ۷۳ ۴-۱-۳- مشاهیر زن
- ۷۳ ۴-۱-۴- تنوع اسامی و واژگان زنانه
- ۷۴ ۴-۱-۵- اولویت مردان در توالی نامهای مردانه و زنانه
- ۷۸ ۴-۱-۶- مقایسه صفات زنان و مردان
- ۸۶ ۴-۱-۷- تمایز سبکهای گفتاری و زبان زنان و مردان
- ۹۰ ۴-۲- خانواده در کتب آموزش زبان به غیر فارسی زبانان
- ۹۱ ۴-۲-۱- انواع خانواده
- ۹۲ ۴-۲-۲- نسب خانوادگی
- ۹۲ ۴-۲-۳- خانواده و کهنسالان
- ۹۳ ۴-۲-۴- مناسبات و ارزشهای خانوادگی
- ۹۶ ۴-۲-۵- اقتصاد خانواده
- ۹۶ ۴-۲-۶- چیدمان خانواده
- ۹۷ ۴-۲-۷- تغذیه خانواده
- ۹۸ ۴-۲-۸- گفتگوهای خانوادگی
- ۹۹ ۴-۲-۹- نقش اعضای خانواده (ساخت روابط خانوادگی)
- ۱۰۳ ۴-۲-۱۰- حجم خانواده
- ۵- خلاصه و نتیجه گیری**
- ۱۰۶ ۵-۱- خلاصه مطالب
- ۱۰۹ ۵-۲- خلاصه یافته های تحقیق
- ۱۱۱ ۵-۳- بررسی نتایج و ارائه راهکار

۴-۵- پیشنهادهای پژوهشی

۱۱۲

کتابنامه

۱۱۴

پیوستها

۱۲۱

فهرست جداول

صفحه

- ۱۲۱- ۴-۱- موارد کتاب درس فارسی برای فارسی آموزان خارجی (شمار)
- ۱۲۲- ۴-۲- موارد کتاب درس فارسی برای فارسی آموزان خارجی (درصد)
- ۱۲۳- ۴-۳- مقایسه کاربرد صفات در کتاب درس فارسی برای فارسی آموزان خارجی
- ۱۲۴- ۴-۴- موارد کتاب دوره آموزش زبان فارسی (شمار)
- ۱۲۵- ۴-۵- موارد کتاب دوره آموزش زبان فارسی (درصد)
- ۱۲۶- ۴-۶- مقایسه کاربرد صفات در کتاب دوره آموزش زبان فارسی
- ۱۲۷- ۴-۷- بسامد صفات منسوب به جنس در کتاب دوره آموزش زبان فارسی
- ۱۲۸- ۴-۸- نسب فامیلی در کتاب دوره آموزش زبان فارسی

فهرست نمودارها

صفحه

- ۱۲۹ ۴-۱- مقایسه نقشهای جدی و حساس در ۱۱ حکایت کتاب درس فارسی برای...
۱۳۰ ۴-۲- مقایسه نقشها در جملات مثبت، منفی و سؤالی در کتاب درس فارسی برای...
۱۳۱ ۴-۳- مقایسه مشاغل در کتاب درس فارسی برای فارسی آموزان خارجی
۱۳۲ ۴-۴- مقایسه نقشهای اجتماعی در کتاب درس فارسی برای فارسی آموزان خارجی
۱۳۳ ۴-۵- مقایسه محوریت در معرفی دیگران در کتاب درس فارسی برای...
۱۳۴ ۴-۶- مقایسه مشاهیر در کتاب درس فارسی برای فارسی آموزان خارجی
۱۳۵ ۴-۷- مقایسه واژگان و القاب جنسیتی در کتاب درس فارسی برای فارسی آموزان خارجی
۱۳۶ ۴-۸- مقایسه انساب جنسیتی در کتاب درس فارسی برای فارسی آموزان خارجی
۱۳۷ ۴-۹- مقایسه اولویت در باهمایی اسامی و ترکیبات عطفی کتاب درس فارسی برای...
۱۳۸ ۴-۱۰- مقایسه صفات منسوب به جنس در درس صفت کتاب درس فارسی برای...
۱۳۹ ۴-۱۱- مقایسه صفات منفی منسوب به جنس در درس صفت کتاب درس فارسی برای...
۱۴۰ ۴-۱۲- مقایسه صفات مثبت منسوب به جنس در درس صفت در کتاب درس فارسی برای...
۱۴۱ ۴-۱۳- مقایسه صفات مثبت و منفی مردان در کتاب درس فارسی برای...
۱۴۲ ۴-۱۴- مقایسه صفات مثبت و منفی زنان در کتاب درس فارسی برای...
۱۴۳ ۴-۱۵- مقایسه مشاغل در کتاب دوره آموزش زبان فارسی
۱۴۴ ۴-۱۶- مقایسه نقشهای اجتماعی در کتاب دوره آموزش زبان فارسی

- ۱۴۵-۴-۱۷- مقایسه محوریت در معرفی دیگران در کتاب دوره آموزش زبان فارسی (جلد ۱)
- ۱۴۶-۴-۱۸- مقایسه محوریت در معرفی دیگران در کتاب دوره آموزش زبان فارسی (جلد ۲)
- ۱۴۷-۴-۱۹- مقایسه مشاهیر در کتاب دوره آموزش زبان فارسی
- ۱۴۸-۴-۲۰- مقایسه واژگان و القاب جنسیتی در کتاب دوره آموزش زبان فارسی (جلد ۱)
- ۱۴۹-۴-۲۱- مقایسه واژگان و القاب جنسیتی در کتاب دوره آموزش زبان فارسی (جلد ۲)
- ۱۵۰-۴-۲۲- مقایسه انساب جنسیتی در کتاب دوره آموزش زبان فارسی
- ۱۵۱-۴-۲۳- مقایسه اولویت در باهمایی اسامی و ترکیبات عطفی در کتاب دوره ... (جلد ۱)
- ۱۵۲-۴-۲۴- مقایسه اولویت در باهمایی اسامی و ترکیبات عطفی در کتاب دوره ... (جلد ۲)
- ۱۵۳-۴-۲۵- مقایسه بسامد صفات منفی منسوب به جنس در کتاب دوره آموزش زبان فارسی
- ۱۵۴-۴-۲۶- مقایسه بسامد صفات مثبت منسوب به جنس در کتاب دوره آموزش زبان فارسی
- ۱۵۵-۴-۲۷- مقایسه صفات مثبت و منفی مردان در کتاب دوره آموزش زبان فارسی
- ۱۵۶-۴-۲۸- مقایسه صفات مثبت و منفی زنان در کتاب دوره آموزش زبان فارسی
- ۱۵۷-۴-۲۹- مقایسه بسامد صفات مثبت و منفی منسوب به مردان در کتاب دوره ...
- ۱۵۸-۴-۳۰- مقایسه بسامد صفات مثبت و منفی منسوب به زنان در کتاب دوره ...
- ۱۵۹-۴-۳۱- مقایسه نسب خانوادگی در کتاب دوره آموزش زبان فارسی
- ۱۶۰-۴-۳۲- مقایسه زنان و مردان در کتاب درس فارسی برای آموزان خارجی
- ۱۶۱-۴-۳۳- مقایسه زنان و مردان در کتاب دوره آموزش زبان فارسی

فصل ۱ - مقدمه

فصل ۱- مقدمه

۱-۱- بیان موضوع و اهمیت تحقیق

در روابط انسانها، گرفتاری زمانی شروع می شود که مفهوم سکوت درک نمی شود نه زمانی که عدم تفاهم در مورد کلمات به وجود می آید.

(هنری دیوید تاربو^۱)

هزاره سوم با مشخصه گسترش ارتباطات و تبادل وسیع اطلاعات شناخته شده است. در بازار گرم تعاملات فرهنگی و علمی، هر ملتی که به شیوه های کارآمدتری برای انتقال اندیشه، احساس، فرهنگ، اعتقادات و باور های خود دست یازد، در این عرصه به توفیق بیشتری نایل می آید و در معرفی منزلت و اصالت خود قدرتمندتر ظاهر می گردد. در تبادل فرهنگی ملل، ترجمه یکی از راه های رایج است که علی رغم نقاط قوتی از قبیل دسترسی آسان و سریع به

---

¹ . H.D. Thoreau

منابع مکتوب، دارای نقایصی نیز ارزیابی می شود؛ مثلاً در ترجمه امکان دسترسی مستقیم به متن و به تبع آن باور ها، اندیشه ها، اعتقادات و نگرش گویشوران زبان مقصد وجود ندارد و ناگزیر در جوهر و پیام و محتوا و نیز ساختار و صورت و شکل آثار، تغییر و تبدیل و گاه تحریف صورت می پذیرد. از سوی دیگر در ترجمه غالباً روح حاکم بر گفتار و نوشتار گویشور زبان مبدا قابل انتقال به زبان مقصد نیست.

یکی دیگر از راه های تبادل فرهنگی، آموزش زبان خارجی است که زبان آموز پس از طی دوره های مختلف قادر خواهد بود با بخشی از پیکره فرهنگ زبان دوم یا خارجی آشنا شده و بر آن اشراف یابد. این روش دشوار تر ولی مستقیم و بدون واسطه و با حداقل تغییر و تحریف همراه است و زبان آموز با ورود به دوره های پیشرفته و عالی تدریجاً به شناخت عمیق و دقیق از کالبد و مصادیق فرهنگ آن زبان دست می یابد. پیشرفت در این زمینه، زبان آموز را به شناختی خواهد رساند که حتی سکوت، برای او معنی دار می شود و به عبارتی او سطور نا نوشته بین خطوط مکتوب آثار را نیز می خواند و تفسیر می کند. با گسترش پرشتاب روابط بین المللی، استقبال از آموزش زبان های خارجی رو به تزاید است و در این میان مللی که دارای پیشینه فرهنگی و قدمت تاریخی و آثار ادبی و علمی کهن هستند در عرصه آموزش زبان خود فعال تر، پر انگیزه تر و طبیعتاً پر مخاطب ترند.

سال هاست که زبان فارسی، علاقه مندان به یادگیری را از کشورها و ملیتهای مختلف با اهداف، مقاصد و انگیزه های متفاوت به خود جذب می نماید. خیل مشتاقان فراگیری این زبان در مدارس، دانشگاهها، مؤسسات و حوزه های علمیه کشور و نیز تأسیس کرسیهای آموزش زبان فارسی در دانشگاههای کشورهای مختلف تأییدی بر این مدعاست. این افزایش استقبال از آموزش زبان فارسی، اقتضا می کند که اصلاح در شیوه، ساختار و محتوای آموزش را در اولویتهای امر آموزش فارسی به غیر فارسی زبانان شاهد باشیم.

اگر ادعا شود که نخستین مجرای آشنایی با خصایص، عقاید، فرهنگ، مذهب و نگرشهای یک ملت برای زبان آموز کتاب درسی زبان آموزی است، به گراف نیست، چرا که تفسیر و توجیه و تبیین عمده مشاهدات عینی زبان آموز از کنشها و واکنشها در محیط زبان بیگانه، نیز در کلاس درس و کتب زبان آموزی و مدرس آموزش زبان خارجی است. در میان عناصر متعدد دخیل در امر آموزش زبان، عهده دار اصلی بازنمایی و معرفی صحیح و مناسب هرفرہنگ و زبان، ماده و محتوای درسی است که به هیأت کتاب درسی زبان آموزی تدوین و استانده می شود. محتوای درسی مشتمل بر اشکال و متون پاسخگوی بخش اعظم نیازهای زبان آموز در زمینه شناخت عمیق تر گویشوران زبان مورد نظر خواهد بود و اهمال و غفلت در بهینه سازی و ارتقای این عنصر اساسی در امر خطیر زبان آموزی می تواند در عرصه بین المللی فرصت سازی را به فرصت سوزی تبدیل نماید و با معرفی نارسا و ناقص، گاه تصویر نادرستی از ملتی به زبان آموزان خارجی یعنی نمایندگان و سفیران فرهنگی ملل دیگر ارائه دهد.

از آنجا که کتب درسی آموزش زبان می تواند آینه تمام نمای فرهنگ یک جامعه و گویشوران آن تلقی شود، یکی از ضرورت‌هایی که در تدوین کتب درسی آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان باید ملحوظ نظر نویسندگان و مؤلفان و طراحان قرار گیرد ابعاد گسترده و متنوع فرهنگ ایران زمین به عنوان پایگاه و مرکز اصلی استقرار زبان فارسی در جهان است. بررسی جلوه‌ها و مصادیق فرهنگی در کتب فارسی آموزی از زمینه‌های مهم و ضروری پژوهش در حوزه علوم انسانی محسوب می شود. این نوع تحقیقات قادر است راهگشای متولیان امر تهیه و تدوین مواد درسی در بهبود روند بازنمایی فرهنگی در کتب درسی آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان بوده، نقش اساسی در رفع کاستیها و اشکالات این کتب ایفا نماید.

۱-۲- اهداف تحقیق

در این رساله، پس از طرح تعاریف و دیدگاهها و اصطلاحات مختلف درباره فرهنگ، کامل ترین نگاه و تعریف به عنوان زیر بنای کاوش انتخاب شده، مورد استناد قرار خواهد گرفت و ملزومات، متعلقات و اجزای فرهنگ با تکیه بر آن دیدگاه برشمرده خواهد شد و نحوه ظهور برخی از آنها در کتب درسی فارسی آموزشی منتخب مورد تدقیق قرار خواهد گرفت. البته آنچه در این پژوهش به نام فرهنگ خوانده می شود، همه تجلیات فرهنگ نخواهد بود، چرا که ظهور عینی فرهنگ در مفهوم واقعی کلمه، اولاً نه تنها حاصل ظهور عناصر، پدیده ها، کنشها، خصایص، سبکها، مصنوعات و گزینشها و حتی ترکیب همه آنهاست، بلکه نحوه چینش و نوع نگرش و قسم پردازش افراد و جمعیتها را نیز شامل می گردد که امری غیر ملموس و غیر قابل اندازه گیری و دائماً در حال تغییر و تبدیل و تحول است. گاه این تغییر حتی در طول امتداد زمانی انجام یک پژوهش نیز به ظرافت و با حرکتی خزشی، دگردیسی بطنی می پذیرد و برای طرح آن باید به پیشگویی یا تعبیر و تفسیر شخصی متوسل شد که تخطی و خروج از حیطة تحقیق علمی و مستند محسوب می شود.

در این پژوهش بخشی از ابعاد متفاوت و متعدد فرهنگ ایرانی که قابل طرح و عرضه و معرفی به شیوه مستقیم یا غیر مستقیم در کتب درسی زبان آموزی است یاد آوری و بازخوانی می گردد و به فراخور ظرفیت یک رساله، مصادیق و موارد و مثالهایی برای آن ذکر می شود. همچنین اشاره به مواردی مرتبط بدان در برخی کتب درسی منتخب فارسی آموزی تا آنجا که به روشن شدن ضرورتها مدد رساند، (با پرهیز از قضاوت و ارزیابی شخصی) در برنامه کار این پژوهش قرار خواهد گرفت. در این رساله جنبه هایی از فرهنگ که در تدوین بعضی کتب درسی برای غیر فارسی زبانان، کمتر به نقش آن اعتنا شده و در برخی دیگر نیز کاملاً مغفول مانده اند مطرح و بررسی خواهد شد.

از جمله تجلیات و عناصر وابسته به فرهنگ قابل عرضه و ارائه در کتب فارسی آموزشی می توان به رسوم و سنن جاری، خانواده، دین و شعائر و مناسک، تاریخ، جغرافیا، زن، ادبیات، اقوام، مشاهیر، تغذیه، هنر و ارزشها، پوشش، سرگرمیها، محصولات و مصنوعات، خصایص غالب اخلاقی، ابداعات و میراث اجتماعی، حرف و مشاغل و پیشه ها و سبکهای زندگی اشاره کرد که در این رساله تنها بخشی از این عناوین یعنی «زن» و «خانواده» مورد توجه و بازجست قرار خواهد گرفت. به بیان دیگر هدف از تدوین این رساله درک میزان انطباق و رابطه واقعیات عینی است با آنچه از فرهنگ خانواده و زن در ایران معاصر در کتابهای فارسی آموزشی متجلی شده است. البته به سبب شمار فراوان و رو به افزایش کتابهای آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان، از میان کتب موجود، دو جلد کتاب دوره آموزش زبان فارسی، از مبتدی تا پیشرفته (مهدی ضرغامیان) و یک جلد کتاب درس فارسی برای آموزان خارجی (تقی پورنامداریان) به عنوان متون درسی منتخب، مورد بررسی و واکاوی قرار گرفتند. آنچه در این کتابها از زن و خانواده امروز ایران به عنوان دو جلوه چشمگیر از فرهنگ ایرانی، تجلی یافته استخراج و طبقه بندی موضوعی و مقایسه ای و سپس به شیوه آماری، توصیف کمی و کیفی شده و با نمودار و جدول عرضه گردیده تا به طور مشخص و به تفکیک نحوه عرضه این دو حوزه از فرهنگ ایرانی و بازتاب آن در ذهن و باور و ارزیابی فارسی آموز غیر ایرانی شناخته گردد. مقصد این پژوهش راهیابی به عرصه کاربرد یعنی ضرورت اصلاح و بازنگری در شیوه تدوین کتب درسی در زمینه بازنمایی عناصر فرهنگی به ویژه در دو موضوع مهم و کلیدی زن و خانواده است.

نظر به اهمیت و ضرورت حفظ جایگاه و منزلت زنان به عنوان رکن رکین خانواده و جامعه به دستورالعمل توانمندسازی زنان که در چند بخش عمده توسط سازمان ملل متحد تهیه شده، اشاره می گردد:

حقوق زنان عبارت است از:

- ۱- احساس ارزش داشتن زنان
- ۲- حق مالکیت و تصمیم گیری
- ۳- حق دسترسی به فرصتها و منابع
- ۴- حق کنترل زندگی خود در داخل و بیرون از خانه
- ۵- قدرت تأثیرگذاری بر جریان تغییرات اجتماعی برای به وجود آوردن نظام عادلانه تر اقتصادی - اجتماعی در محدوده ملی و جهانی (پورگیو، ۱۳۸۰: ۸۰)

۱-۳- پرسشها و فرضیه های تحقیق

این رساله در پی کشف و تبیین پاسخ سؤالات ذیل است:

- زبان آموز غیرفارسی زبان به طور کلی از سطور و متون کتابهای درسی خود چه نوع آگاهیها، پندارها و انگاره هایی درباره جلوه های فرهنگ ایرانی کسب می کند و آنچه باید کسب کند چگونه و چیست؟

- آیا زن و خانواده به عنوان دو عنصر فرهنگی، بدان گونه که در فرهنگ معاصر ایران حضور فعال و کارکردی جدی، مؤثر و متنوع دارند، در کتب درسی فارسی آموزی به خارجیان معرفی شده اند یا به شیوه ای متمایز از واقعیات و به صورت ذهنی، انتزاعی، کلیشه ای و سنتی؟

دستاوردهای این تحقیق خواهد توانست برای انتخاب مواد آموزشی مناسب اعم از متون و تصاویر و حتی مواد کمک آموزشی خوانداری و شنیداری، راهگشای مؤلفان و طراحان کتب درسی زبان آموزی باشد. موادی که از حیث بازنمایی جلوه های فرهنگی (زن و خانواده بالخصوص و همه تجلیات فرهنگ بالعموم) به گزین و منتخب و حامل نگرشی جامع تر به فرهنگ، این مقوله چند وجهی و پیچیده محسوب شود. در حقیقت کتب درسی فارسی آموزی می تواند هم ابزار مطمئن و علمی وانمایی و تفسیر و تأویل حقیقی آنچه غیر ایرانیان در ایران

با آن مواجه می شوند و هم موجد انگیزه بازجست و مطالعه در فرهنگ ایرانی و نیز سبب جلب احترام غیر فارسی زبانان نسبت به این فرهنگ غنی و انفکاک آن از فرهنگ برخی کشورهای عقب مانده و توسعه نیافته یا نوظهور باشد.

۱-۴- تعریف و توصیف مفاهیم و اصطلاحات

در میان تعاریف مختلف و متعددی که از واژه فرهنگ ارائه گردیده و در فصل مبانی نظری بدانها اشاره خواهد شد تعریف تایلر^۱ (۱۸۹۱) به عنوان تعریفی جامع و مانع شهرت یافته و مبنای نظری این پژوهش واقع شده است:

فرهنگ مجموعه پیچیده ای است که شامل معارف، معتقدات، هنرها، صنایع، فنون، اخلاق، قوانین، سنن و بالاخره تمام عادات و رفتارها و ضوابطی است که فرد به عنوان عضو جامعه از جامعه خود فرا می گیرد و در برابر آن جامعه وظایف و تعهداتی را بر عهده دارد (روح الامینی، ۱۳۶۸: ۱۷).

در این رساله از فرهنگ به عنوان مجموعه امکاناتی که یک جامعه یا محیط برای تربیت افراد وابسته به خود در اختیار دارد و به طور مداوم آن را به صورت همگن و هدفدار در دسترس آنان قرار می دهد یاد شده است. از جمله امکاناتی که فرهنگ برای تربیت افراد در اختیار دارد تزریق نگرشهای جنسیتی بر پیکره جامعه در برهه های خاصی از زمان و تحت تأثیر عوامل متعدد اخلاقی، اجتماعی و سیاسی است. اثرات اجتماعی حاصل از این گروهبندی و نگرش جنسیتی وظایفی است که به دلیل جنس تقسیم بندی و محول می شود و بیشتر جنبه اجتماعی دارد تا بیولوژیکی. محول کردن برخی وظایف مثل آشپزی و خانه داری و خیاطی فقط به زنان نه به دلیل زن بودن بلکه به دلیل گروهبندی اجتماعی است که از دوره خاصی و بنا به دلایل ویژه ای مرسوم شده بود؛ چرا که از عهده این وظایف هم زن و هم مرد به خوبی می توانند

^۱.E. Tylor

برآیند و با وظایفی که تنها به دلیل جنس محول شده و قابل جابه جایی نیز نیست متفاوت است. همچنین نقشهای کلیشه ای بر حسب جنسیت عبارتند از نقشهای نهادینه شده و تکراری در تصاویر برخی کتب درسی و رسانه های گروهی که در آنها بر اشتغال زنان و مردان بر اساس تقسیم کار سنتی صحنه نهاده می شود.

۱-۵- معرفی عوامل دخیل در موضوع

در این رساله که بر مبنای بررسی دو محور اصلی زن و خانواده در برخی کتب آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان تدوین شده است محورهای فرعی و عوامل دخیل عبارتند از:

- بررسی مشاغل و نقشهای اجتماعی برشمرده برای زنان و مردان در کتب فارسی آموزشی
- مرکزیت و محوریت جنس در شیوه و سبک معرفی در کتب فارسی آموزشی
- مشاهیر و شخصیتهای بارز و برجسته ذکر شده در کتب فارسی آموزشی
- تنوع و بسامد اسامی و واژگان وابسته به جنس در کتب فارسی آموزشی
- ترتیب و توالی نام های وابسته به جنس در ترکیبات عطفی و باهمایی اسامی در کتب فارسی آموزشی
- صفات وابسته به جنس در کتب فارسی آموزشی
- تمایز زبان زنان و مردان در کتب فارسی آموزشی
- نسب خانوادگی در کتب فارسی آموزشی
- کهنسالان و جایگاه آنها در کتب فارسی آموزشی
- نظام، ساختار، حجم و روابط خانوادگی در کتب فارسی آموزشی
- انواع خانواده
- مناسبات و ارزشهای خانوادگی
- اقتصاد خانواده
- چیدمان خانواده

- تغذیه خانواده
- گفتگو در خانواده

۱-۶- ساختار تحقیق

مطالب این فصل در پنج فصل تدوین و طبقه بندی می گردد: فصل نخست و حاضر به تبیین کلیات اختصاص دارد و در آن به بیان موضوع و اهمیت و پرسشها و فرضیه های مطروحه و تعریف و توضیح اصطلاحات و معرفی عوامل دخیل و روش شناسی تحقیق پرداخته می شود.

فصل دوم به بررسی سوابق و پیشینه تحقیق در میان نویسندگان و محققان ایرانی و خارجی تخصیص یافته است.

در فصل سوم مبانی و چهار چوبهای نظری معرفی می گردد و کلیات و مصطلحات فرهنگ و ارتباط آن با دیگر شاخه های علمی، به ویژه فرهنگ و زبان و آموزش و زبان آموزی مورد توجه و بررسی قرار می گیرد.

در فصل چهارم به تحلیل اطلاعات مستند برگرفته از دو نمونه منتخب از کتب فارسی آموزی با محوریت زن و خانواده به عنوان جلوه هایی از فرهنگ ایرانی پرداخته خواهد شد و مستندات کمی این فصل به صورت جدول و نمودار در پیوست خواهد آمد.

فصل پنجم نتیجه گیری و پیشنهادهای نگارنده را درباره موضوع زن و خانواده در کتب آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان منعکس خواهد نمود.

در پایان فصول رساله، جداول و نمودارهای مربوط به اطلاعات و یافته های کمی فصل چهارم به پیوست ارائه خواهد شد.

۱-۷-۱- روش شناسی

۱-۷-۱-۱- روش تحقیق

در این رساله با بهره گیری از مبانی و چهارچوبهای نظری درباره کارکردهای فرهنگ در کتب درسی به توصیف کمی و کیفی جایگاه زنان و مقایسه آن با جایگاه مردان پرداخته خواهد شد. در این پژوهش آنچه مربوط به معرفی فرهنگ و مصادیق و نمودهای آن و طرح نظرگاههای مختلف در باب مباحث مذکور و نیز رابطه میان فرهنگ و آموزش است به شیوه توصیفی و تبیین ضرورتهای فرهنگی در کتب زبان آموزی جهت اقناع و شناخت و تعامل آگاهانه زبان آموزان غیر ایرانی با فرهنگ امروز ایران به شیوه تحلیلی تحقیق می شود.

۱-۷-۲- جامعه آماری

کلیه متون مندرج در دو نمونه از کتب فارسی آموزی برای خارجیان (مشمول بر سه جلد) که به ضرورت موارد مطروحه در تحقیق به عنوان نمونه و شاهد، به صورت مستقیم و غیر مستقیم اشاره و استشهاد می شود که شامل کتاب دوره آموزش زبان فارسی، از مقدماتی تا پیشرفته (مهدی زرغامیان) و کتاب درس فارسی برای فارسی آموزان خارجی (تقی پورنامداریان) است.

۱-۷-۳- ابزار تحقیق

ابزار تحقیق بنا به اقتضای کار تحقیقاتی بنیادی، صورتهای زبانی و متون دو عنوان منتخب مشتمل بر سه جلد از شمار کتابهای آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان است که به صورت تصادفی از میان دهها عنوان کتاب فارسی آموزی، انتخاب شده است و پس از ذکر